

meg is halt. Ha látta ezt a szülést vezető bába, azonnal megkeresztelte az újszülöttet, hogy ne pogányként haljon meg. Ezért található az akkor hivatalos okiratként elfogadott, egyházi keresztelési anyakönyvek megjegyzés rovatában: bába szükségben vagy bába keresztséget ért, esetleg a keresztséget végző rovatban: „XY bába szükségben”.

A halottiban pedig: „bába keresztség” után meghalt, élt ... órát/napot. Ilyenkor a bába legtöbbször meg sem kérdezte a szülőket a gyermek neve felől, hanem az ősszülők, az első bibliai emberpár nevét adta az újszülötteknek. Természetesen előfordult, hogy a gyenge csecsemő mégis életben maradt, s felnőtt. (Ezért találkozunk ritkán a halotti matrikulákban idős, Ádám nevű férfiakkal is. Az Éva nevéknél ez nem figyelhető meg, mivel e női név amúgy is gyakori volt a Kapos völgyében.

Ismert tény, hogy az esetek legtöbbszörében a szülők már a terhesség idején eltervezték az újszülött nevét. Az ikrek születése azonban viszonylag váratlan volt abban az időben, a névválasztásra kevés idejük volt. A Kaposmentén a keresztelést aznap vagy másnap végezték (a szüléstől, a plébánia távolságától, időjárástól stb. függően), ezért a névválasztáskor a legkézenfekvőbb motívumok jöhettek csak számításba.

Ez lehetett az oka annak, hogy az ikrek viszonylag ritkán kaptak több utónevét. A 147 Ádám-Éva párból mindössze egy Zimányban: Ádám Antal és Éva Julianna (1753).

A leírt adatok azt bizonyítják, hogy az újszülöttek névadása legtöbb esetben valami módon motivált volt. Mivel az idő távlatából az alapvető okokra rákérdeznünk nincs mód, a legpontosabb írásos dokumentumok sem adnak rá választ, felderítésük, a valódi ok kinyomozása nagyon nehéz, sok feltévesen alapuló bizonyítás lehet csupán. Így vagyunk a Kaposvölgye korán meghalt vegyes ikreivel: Ádámjaival és Éváival is.

FÜLÖP LÁSZLÓ

UTÓNEVEINK „NŐIESSÉGE”, „FÉRFIASSÁGA”

A kérdést a hagzás, a hangok keltette asszociációk oldaláról fogjuk vizsgálni. Kezdjük azonban egy kis statisztikával!

A Magyar utónévkönyv (Ladó 1971) a névcikkek végén csillaggal jelölve megadja, hogy az 1967-ben születettek (a most éppen huszadik életévbe lépők)

közül hányan kapták első utónévként az adott nevet. Az ilyen adatokat felhasználva egy bizonyos számítógépes feldolgozás eredményeként megtudtuk, hogy az abban az évben élve született 71 281 leánygyermek 275 különböző női utónevet kapott, melyek között az utónévkönyv minősítése szerint 195 ajánlott és 80 elfogadható van. A fiúgyermekek többen voltak, számuk 76 677. A felhasznált férfi utónevek darabszáma azonban kevesebb, pontosan 212, mely mennyiségen belül 168 az ajánlottak és 44 az elfogadhatók száma.

A vizsgált korosztályban a leggyakoribb női utónév az Éva, a férfiaknál pedig a László vezet. A folytatást a leggyakoribb 25--25 női és férfi utónév megadásával az 1. táblázat tartalmazza.

Böngésszünk egy kicsit az adatok között s tegyünk meg néhány kiegészítést is! Mint látjuk, a férfiak 90 százaléka mindössze 25 utónév egyikét viseli, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a maradék 10 százalék viszont a többi 187 név valamelyikét mondhatja magáénak. A nőknél a leggyakoribb 25 név „csak” 76 százalékos lefedési arányt eredményez, a 90 százalékos lefedettséget náluk az első leggyakoribb 47 név nyújtja. Ebből szintén következik, hogy a további 228 utónév valamelyikét csupán a nők 10 százaléka viseli.

Kisebb kerekítést megengedve magunknak úgy is fogalmazhatunk, hogy (természetesen az adott korosztályra értve) a férfiak egynegyed része csak a leggyakoribb három, fele csak a leggyakoribb nyolc s háromnegyed része pedig csak a leggyakoribb tizenhat utónév egyikét viseli. A nőknél ugyanezeket a lefedési arányokat a leggyakoribb öt, tizenegy, illetve huszonnégy utónév képviseli. A száz leggyakoribb utónév nyújtotta lefedési arány egyébként a férfiaknál 99,58 százalék, a nőknél pedig 98,36 százalék.

Tartózkodni szeretnénk attól, hogy egyetlen évjárat utónévtermése alapján bármilyen általánosítást végezzünk, annyit azonban mindenképpen kimondhatunk, hogy utóneveink gyakorisági megterheltsége, „viseltsége” (sőt „elviseltsége”) nagyon is különböző, a gyakori, a közkedvelt nevek szinte uralják a névadást. Gondoljunk csak arra, hogy minden negyedik férfit vagy Lászlónak vagy Zoltánnak vagy Istvánnak hívnak, s minden negyedik nő Éva, Mária, Ildikó, Katalin vagy Erika! Ugyanakkor a 71 281 nő között például csak nyolc Etel, hét Helén, hat Evelin, öt-öt Lili és Nelli, mindössze egy Eliz fordul elő, Zseni pedig egy sincs. A 76 677 férfi közül is csak öt kapott Márk, négy Iódor, három Konrád, egy-egy fő pedig Edvárd, illetve Csongor nevet. Az Ábel, a Márkus, az Oszvát (s még jónéhány) kimaradt a névadásból. Egy tényrt azonban mindenképpen kiolvashatunk az itt közölt adatokból, történetesen azt, hogy a férfi utónevek változatossága jóval kisebb mint a női utóneveké.

1. táblázat

A leggyakoribb utónevek
az 1967. évi névadás szerint

Sorszám	Utónév	Előfordulás százalékban	Göngyölített lefedési arány százalékban
1.	Éva	6,01	6,01
2.	Mária	5,93	11,94
3.	Ildikó	5,60	17,54
4.	Katalin	5,30	22,84
5.	Erika	5,13	27,97
6.	Erzsébet	4,76	33,73
7.	Zsuzsanna	4,74	37,47
8.	Andrea	4,68	42,15
9.	Judit	3,70	45,85
10.	Ágnes	3,25	49,10
11.	Ilona	2,58	51,68
12.	Anikó	2,58	54,26
13.	Edit	2,51	56,77
14.	Gabriella	2,34	59,11
15.	Tünde	2,19	61,30
16.	Krisztina	1,86	63,16
17.	Márta	1,78	64,94
18.	Csilla	1,58	66,52
19.	Anna	1,56	68,08
20.	Gyöngyi	1,47	69,55
21.	Marianna	1,43	70,98
22.	Margit	1,36	72,34
23.	Julianna	1,35	73,69
24.	Ibolya	1,32	75,01
25.	Mónika	1,32	76,33
1.	László	8,98	8,98
2.	Zoltán	7,71	16,69
3.	István	7,31	24,00
4.	József	6,63	30,63
5.	János	5,77	36,40

Sorszám	Utónév	Előfordulás százalékban	Göngyölített lefedési arány százalékban
6.	Attila	5,42	41,82
7.	Sándor	4,60	46,42
8.	Tibor	4,38	50,80
9.	Ferenc	4,25	55,05
10.	Zsolt	4,10	59,15
11.	Gábor	3,84	62,99
12.	Csaba	3,51	66,50
13.	Tamás	2,64	69,14
14.	Péter	2,56	71,70
15.	Imre	2,52	74,22
16.	György	2,13	76,35
17.	Lajos	2,13	78,48
18.	András	1,97	80,45
19.	Gyula	1,65	82,10
20.	Károly	1,60	83,70
21.	Béla	1,53	85,23
22.	Mihály	1,51	86,74
23.	Miklós	1,31	88,05
24.	Róbert	1,29	89,34
25.	Pál	0,81	90,15

Hogy az utónévadást milyen tényezők motiválhatják, azt Büky Béla már nagy körültekintéssel megvizsgálta (l. A fővárosi keresztnévadás hatóerői. Bp., 1961.). A hatóerők sorában megemlíti a hangzást, a hangdivatot, a hangalak keltette asszociációkat is. Vizsgálatunk, melynek eredményeiről itt szólni fogunk, ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik.

Számos kutatás igazolta, hogy az emberi beszédhangok képesek bennünk bizonyos asszociációkat kelteni. A jelenségre annak idején már Plátón felfigyelt, de a legutóbbi kor nagy nyelvészei (Sapir, Jespersen, Jakobson) is megkülönböztető figyelmet szenteltek a kérdésnek. A jelentésmérés korszerű kísérleti eljárásait alkalmazva (l. erről Osgood és tsai. The measurement of meaning. Urbana, 1957.) az emberi beszédhangok asszociációs mezői viszonylag nagy megbízhatósággal feltárhatók. A kísérleti mérések a teljes magyar beszédhangállományra is megtörténtek (l. erről MNy. LXXX, 476--84). Az egyes beszédhangokra kapott adatok közül a 'nőies-férfias' jelentéssdimenzió érté-

ket felhasználva számítógép segítségével meghatároztuk, hogy egy-egy adott utónévnek pusztán a hangzása milyen mértékben válthatja ki a 'férfiasság' vagy a 'nőiesség' asszociációját. A feldolgozásba az utónévkönyvből minden egyes ajánlottnak minősített nevet bekapcsoltunk, függetlenül attól, hogy azt 1967-ben valaki kapta-e vagy sem, az elfogadhatók közül pedig csak azokat, amelyek az 1967-es névadásban legalább egyszer előfordultak. Ez a válogatás összesen 330 (ebből elfogadható 80) női és 261 (ebből elfogadható 44) férfi utónevet eredményezett.

A számítógépes feldolgozás eredményéből itt a száz legnőiesebb' női és ugyancsak a száz 'legférfiasabb' férfi utónevet adjuk meg, mégpedig a 'nőiesség', illetve a 'férfiasság' csökkenő sorrendjében. Az elfogadhatónak minősítetteket (e)-vel jelöltük.

2. táblázat

A száz 'legnőiesebb' női utónév

1. Lili	22. Lenke
2. Nelli (e)	23. Eliza
3. Helén (e)	24. Inge (e)
4. Lilla	25. Inez (e)
5. Célia	26. Estilla (e)
6. Cecília	27. Filoméla (e)
7. Eliz (e)	28. Hilda
8. Lia	29. Noémi
9. Evelin (e)	30. Enid (e)
10. Emese	31. Lívia
11. Hella (e)	32. Abigél
12. Etel (e)	33. Melánia
13. Emília	34. Zseni
14. Heléna (e)	35. Bella
15. Felícia	36. Esztella
16. Ella	37. Helga
17. Lea	38. Lídia
18. Miléna (e)	39. Ofélia
19. Szilvia	40. Emerencia
20. Csilla	41. Enikő
21. Ilma	42. Olimpia

A száz 'legférfiasabb' férfi utónév

1. Artúr	22. Barna
2. Ottó	23. Márkus
3. Tódor (e)	24. Oszkár
4. Brúnó	25. Urbán (e)
5. Mór	26. Csongor
6. Ottokár	27. Edvárd
7. Markó (e)	28. Nándor
8. Andor	29. András
9. Árpád	30. Márton
10. Konrád	31. Gáspár
11. Márk	32. Gusztáv
12. Gábor	33. Gyárfás
13. Ozsvát	34. Rudolf
14. Radován (e)	35. Sándor
15. Bódog	36. Tivadar
16. Róbert	37. Ambrus
17. Farkas	38. Donát
18. Zorán (e)	39. György
19. Zsombor (e)	40. Orbán
20. Armand	41. Atanáz
21. Áron	42. Norbert

43. Aliz	72. Eugénia	43. Botond	72. Hugó
44. Ilka	73. Henriett (e)	44. Edgár	73. Kázmér
45. Ilona	74. Ildikó	45. Viktor	74. Csanád (e)
46. Imelda (e)	75. Írisz	46. Rómeó (e)	75. Mirkó (e)
47. Lola (e)	76. Izabella	47. Aladár	76. Ákos
48. Melinda	77. Jolán	48. Barabás	77. Erazmus
49. Alina	78. Leontina (e)	49. Vidor (e)	78. Lázár
50. Emőke	79. Lúcia	50. Bogdán	79. Vazul (e)
51. Imola	80. Mercédesz	51. Domokos	80. Alpár
52. Melitta	81. Adél	52. Gerzson	81. Bánk
53. Mirtill (e)	82. Edina	53. Medárd	82. Csaba
54. Gizella	83. Edit	54. Rajmund (e)	83. Igor (e)
55. Irén	84. Lavínia	55. Adorján	84. Rezső
56. Júlia	85. Stella	56. Károly	85. Samu
57. Amelita	86. Amarillisz (e)	57. Richárd	86. Tamás
58. Csillag	87. Etelka	58. Jordán (e)	87. Tibor
59. Klementina	88. Ludmilla (e)	59. Kristóf	88. Ábrahám
60. Mirella (e)	89. Malvin	60. Pongrác	89. Bernát
61. Olívia	90. Amália	61. Ádám	90. Győző
62. Otília	91. Gyöngyi	62. Arnold	91. Dávid
63. Ráhel	92. Hermina	63. Barnabás	92. Zsolt
64. Vilma	93. Jácinta (e)	64. Hunor (e)	93. Adolf
65. Xénia (e)	94. Hedvig	65. Lóránt	94. Gerő
66. Aléna (e)	95. Kitti (e)	66. Roland (e)	95. Bendegúz
67. Daniella	96. Titanilla (e)	67. Ágoston	96. Bertold
68. Ibolya	97. Zelma	68. Anasztáz	97. Jakab
69. Pelágia (e)	98. Dália	69. Domonkos	98. Oktávián
70. Angelina	99. Irina (e)	70. Dusán (e)	99. Zsigmond
71. Elza	100. Viola	71. Gaszton	100. Boldizsár

Természetesen érdekelhet bennünket az is, hogy mely nevek állnak a sorrend végén, vagyis melyek az 'egyáltalán nem férfias' férfinevek és az 'egyáltalán nem nőies' női nevek. Az utolsó tizenöt-tizenöt a sorrendben a következő: Kata (e), Tamara, Dorottya, Barbara, Borbála, Zsuzsanna, Kató (e), Nóra, Zsuzsa, Gertrúd, Róza, Zóra, Dóra, Auróra és Rózsa, illetve a férfiaknál Jenő, Bence, Vencel, Mihály, Celesztin (e), Felicián, Cirill, Joel (e), Elek, Éliás, Etele, Ince, Emil, Illés és Lehel.

Bízunk benne, hogy a kedves olvasó nem érti másként az elmondottakat, mint ahogyan szeretnénk. Hogy pl. a Dóra egyáltalán nem nőies hangzású név, nem jelenti azt, hogy valakinek az ilyen nevű nőismerőse esetleg nem lehet igazán nőies nő, vagy hogy a Jenő, Bence, Vencel stb. nevű férfiak férfias mivoltához csupán a nevük miatt bármi kétség is férhetne. Eljárásunk pusztán a hangzást, az általa keltett asszociációkat vizsgálta, s megállapításainkat, a rangsorolásokat ennek alapján végeztük. Kiszámítottuk egyébként egyfelől a nevek gyakorisága, másfelől azok 'nőiessége', illetve 'férfiasága' közötti korrelációs együtthatókat is, melyekre nézve azonban nagyon kis értékeket kaptunk: a nőknél 0,03, a férfiaknál pedig 0,01. Ezekből az adatokból arra következtethetünk, hogy az utónevek férfias vagy nőies hangzása úgyszólván semmi szerepet nem játszik a névadás hatóerői sorában, legalábbis a tömeges méreteket illetően.

Persze egy név hangsorához nemcsak a 'nőies-férfias', hanem a magyar beszédhangokon végzett mérési kísérletekhez használt többi jelentésszféra is társulnak asszociációk. Nézzünk meg néhány példát erre vonatkozóan! Az alkalmazott számítógépes számfejtés az asszociációs jellemzőket egy-egy névre nézve rögtön csökkenő nagyságrend szerinti sorrendben adta meg. Ily módon pl. a Csongor név legjellegzetesebb asszociációi a következők: 'férfias', 'kemény', 'kellemetlen', 'harcias', 'sötét', 'szomorú', 'erős', a Tündéé pedig 'fürge', 'kicsi', 'kemény', 'vidám', 'békés', 'világos'. A Csilla női névhez számításunk szerint a 'nőies', a 'világos', a 'puha', a 'békés', a 'kellemes', a 'lomha', a 'gyenge', a 'meleg' és a 'vidám', a Gábor férfinévhez pedig az 'érdes', a 'férfias', a 'kemény', a 'harcias', a 'kellemetlen', a 'hideg', a 'nagy', az 'erős' és a 'sötét' képzelet asszociálódik. S íme mit mond a számítás a Jenő névről: 'nőies', 'világos', 'békés', 'vidám', 'sima', 'puha', 'kellemes', 'meleg', 'gyenge', 'kicsi', 'fürge'. A Dóra pedig 'férfias', 'sötét', 'harcias', 'kemény', 'hideg', 'szomorú', 'kellemetlen', 'érdes', 'erős' és 'nagy'.

További példák felsorolása helyett záró gondolatként csupán arra szeretnénk utalni, hogy kutatási eredményeink sugallata szerint az utónevek hangzásához, hangsorához fűződő asszociációk sokoldalú vizsgálata izgalmas és hasznos tanulságokat eredményező feladata lehet a névkutatásnak. Cikkünk is ezen a téren kívánt egy kicsit előbbre lépni.

T. MOLNÁR ISTVÁN